

היבטים לשוניים בפרשת ויגש עז

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת ויגש בהפטרה ובראשון של ויחי

מד יח וְאֵל-יִחֹר: הטעם ביר"ד מלעיל	
מד כז יִלְדָּה-לִּי: געיה ביר"ד	
מד כה שָׁבוּ שָׁבוּ-לָנוּ מֵעַט-אֲכָל: טעם טפחא בתיבת שָׁבוּ	
מה א עָמַד: והטעם בעי"ן נסוג אחור	
מה ב בִּבְכִי: במלרע, ב"ת שנייה בשווא נח	
מה ה אֶל-תַּעֲצָבוּ: מונח רביע באותה תיבה, יש לקרא בהעמדה קלה בעי"ן והצד"י אחריה בשווא נע	
מה יב הַמִּדְבָּר: המ"ם בשווא נע	
מה יד בְּנִימָן-אֶחָיו: געיה ביר"ד הראשונה	
מה טו וְאַחֲרֵי כֵן: טעם נסוג אחור לאל"ף	
מה כג כִּזְאֹת: הכ"ף בשווא	
מו א בְּאֶרֶה שָׁבַע: דגש חזק בשי"ן מדין אתי מרחיק	
מו ד אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרִימָה: תיבה אנכי ברביע לפי ברויאר ואחרים ¹ . וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךְ גַּם-עֲלֶיךָ: טעם טפחא בתיבת וְאֲנֹכִי	
מו יב וְשִׁלָּה וּפְרִץ זָרַח: טעם טפחא בתיבת וְשִׁלָּה ²	
מו יג וּפְנֹה: הוי"ו ללא דגש	
מו כ יִלְדָּה-לָּו: געיה ביר"ד והלמ"ד בשווא נע. אֲסֵנֶת: האל"ף בקמץ רחב והסמ"ך בשווא נע (בקריאה "ישראלית": Asenat)	
מו כו הַבָּאָה: מלרע הטעם באל"ף. מִלְבָּד נָשִׂי בְנֵי-יַעֲקֹב: טעם טפחא בתיבת מִלְבָּד	
מו כז אֲשֶׁר-יֵלֶד-לָו ראה הערה ³ . הַבָּאָה: מלעיל הטעם בב"ת	
מו כח גִּשְׁנָה: הטעם בגימ"ל והשי"ן בשווא נח	
מו כט וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשווא נח ולא בחטף-סגול	
מו לא וְאַמְרָה: המ"ם בשווא נע ⁴ . אֱלִיו: בזקף ולא ברביע בניגוד לקורן ודומיו	
מו לב וְהָאֲנָשִׁים רָעִי צֹאן: טעם נסוג אחור לר"ש וכן הוא להלן פס לד כָּל-רָעָה צֹאן	
מו ג רָעָה צֹאן: בניגוד להערה הקודמת, אין כאן טעם נסוג אחור לר"ש ⁵	

¹ על פי תורה קדומה, במונח. בחלק הדקדוק מסביר כך: תיבת 'אנכי' בשופר הולך ברב התיגאן המדוקדקות, לא ברביע, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבינו, עכ"ל. להוציא מכל ספק, אנו נוהגים כספרים המדויקים שבידינו, וכבוד המהר"ץ בעל חלק הדקדוק במקומו מונח.

² מיקום הטפחא מתעכב במכוון על מנת להבחין בין ער ואונן ושלח שהם בני בת שוע לבין אחיהם בני תמר.

³ בחלק הדקדוק של תורה קדומה, הערה מעניינת שיש בה כדי להבהיר כיצד להבדיל בקריאה בין 'לו' ל'לא': יש להאריך מעט בתיבת 'לו', דלא לישתמע לשון שלילה. א"ה: לנו אין מסורת המבחינה.

⁴ מי שקורא בשווא נח עלול להישמע וְאַמְרָה בקמץ חטוף במשמעות וְאַמֹּר!

⁵ טעם מהפך (שופר מהופך) מתחלף למרכא לפני פשטא כאשר ההברות המוטעמות סמוכות זו לזו כגון בר' כו ח אֶרְכֹּלְוָ שֶׁם וכדו', שילוב הטעמים מרכא-פשטא מקל על הקורא להטעים שתי הברות סמוכות.

מז ד בָּאֲרָץ בָּאֲנֹ: שתי התיבות במלעיל⁶

מז ז וַיִּבְרָךְ: במלעיל

מז ח כָּמָה: במלרע

מז ט וּמָאֵת ... מָעַט: לקוראים בהברה ארצישראלית, עליהם להבחין בין השניים, לכל הפחות על ידי ביטוי

מז יא רַעְמָסֶס: העי"ן בשוא נח והמ"ם אחריה בשוא נע, לעומת רַעְמָסֶס שבספר שמות, שם העי"ן בפתח ומ"ם בשוא נח

מז יג וַתֵּלֶה: הטעם בתי"ו והה"א מופקת כי היא שורשית

מז יח וַיֹּאמְרוּ לוֹ: טעם נסוג אחור ליו"ד. גִּיְתָנֹ: הוא"ו בחירק חסר, היו"ד בקמץ ודגש חזק, אין לקרא גי-אֲתָנוּ אלא גי-יְתָנוּ

מז כא לָעֵרִים: געיה בלמ"ד, יש לעמוד מעט בקריאתה להבדיל בין הסגול המיועד לבין השווא שאיננו מיועד ל – ל

מז כד וְלֹאֲכַלְכֶּם: געיה בשורק והלמ"ד אחריה בשווא נח⁷

מז כה הִיִּיתָנֹ: היו"ד בחיריק, יש לקרא הִיִּיתָנֹ, אין צורך לעצור אחרי החי"ת אבל יש להקפיד לקרוא את היו"ד מנוקדת בחירק

בהפטרה יחזקאל לז טו-כח:

טז לִיהוּדָה: הלמ"ד בחירק מלא, והיו"ד אינה נשמעת

יח וְכֹאשֶׁר: העמדה קלה בכ"ף למנוע הבלעת האל"ף החטופה

כא הֵלְכוּ-שֵׁם: געיה בה"א

כב יִהְיוּ-עוֹד: געיה ביו"ד הראשונה. יִחְצֹ: טעם נסוג אחור לחי"ת

כג יִטְמְאוּ: היו"ד בחירק⁸

כה יֵשְׁבוּ-בָהּ: געיה ביו"ד

כז לֵאלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת

ראשון של ויחי:

מז ל אַעֲשֶׂה: העי"ן בחטף סגול ולא בשוא נח

מח ג וַיִּבְרָךְ: במלעיל

מח ה יִהְיוּ-לִי: געיה ביו"ד הראשונה

מח ז מִתָּהּ: במלעיל, הקורא מלרע משנה מעבר לבינוני (הווה)

מח ט אֲשֶׁר-נָתַן-לִי: געיה בנ"ן הראשונה. קָחֶם-נָא: געיה בקו"ף. וַאֲבָרְכֶם: הרי"ש בשווא נע ולא בחטף, הכ"ף בצירי⁹

⁶ כידוע זקא וסגול אינם מראים את מקום ההטעמה, אלא, מיקומם במילה קבוע מעל האות האחרונה, משמאלה
⁷ ראה בסוף התנ"ך מוסד הרב קוק של ברויאר עמ' תג "געיה כבדה בלתי סדירה יכולה לבוא בכל הברה סגורה, שאיננה ראויה לגעיה אחרת" ובין הדוגמאות: וַיִּשְׁלִיֶּהָ.

⁸ הקורא בשווא עלול לשבש את צורת הפועל מסביל לפעיל

⁹ בחומשי היידנהיים ואברקם בכ"ף סגולה, גם קורן במהדורות הראשונה סיגלו את הכ"ף. מאוחר יותר שינוהו לצירי.

נמשיך לעקוב אחרי הכרעות ר"מ ברויאר ע"פ מקורותיו¹⁰.

הַיֵּשׁ-לָכֶם: לֵשׁ, ב"א. הַיֵּשׁ: ש, ב"נ מד יט
אחד החילופים בין בן-אשר לבן-נפתלי
אם יש געיא במלה המוקפת. כ"י ששון מטעים כבן-נפתלי.
לפעמים החילופים הם במחלוקת גרסאות. יש מנסים לקבוע על פיהם איזה מקור הוא יותר 'בן-
אשר' ואיזה יותר מבן-נפתלי. חלק הגיעו למסקנה שלניגוד יותר 'בן-אשר' מכתר ארם-
צובה.

וְאֶחָיו מֵת: ששד. ואחיו מֵת: ל מד כ
הטעמה זו אינה נראית אפשרית.
הערה 43 מר"מ ברויאר זו, כנראה, אשגרה מן הביטוי הדומה: כִּי־אֶחָיו מֵת (מב לח).
לפי הטעמת לנינגרד: וְאֶחָיו מֵת וַיָּנֹתֵר הָיָא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְבּוֹ:
חלוקת קטע הפסוק לפי הטעמים [וְאֶחָיו מֵת וַיָּנֹתֵר הָיָא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ] וְאָבִיו אֶהְבּוֹ:
חלוקת הקטע המוסגר [וְאֶחָיו מֵת וַיָּנֹתֵר הָיָא לְבָדוֹ] לְאִמּוֹ
לפי חלוקה זו וְאֶחָיו מֵת נטפל למלה לְבָדוֹ, וכל קטע זה נטפל למלה לְאִמּוֹ.
מסתברת הרבה יותר החלוקה המקובלת וְאֶחָיו מֵת וַיָּנֹתֵר הָיָא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְבּוֹ
[וְאֶחָיו מֵת] [וַיָּנֹתֵר הָיָא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְבּוֹ] ההפסק הגדול ביותר בקטע זה הוא
וְאֶחָיו מֵת הקטע הבא מתחלק במלה לְאִמּוֹ. ולכן ההשערה שהמסרן נגרר מבלי משים מפסוק
אחר מסתברת למדיי.

וְקָצִיר: ששד. וקציר: ל מה ו
הדגש בצד"י אינו אפשרי כאן. יתכן שזו טעות סופר, או
שיטה נעלמה וְקָצִיר יש על הצד"י סימן של המסורה הקטנה, בגליון כתוב ידע. מלה זו
בניקוד נמצאת גם בבראשית ח כב (שם גם לנינגרד לא מדגיש).

עַל-צוּרָי: לשש, ב"א. עַל-: ב"ו מה יד
לבן-נפתלי יש גם געיא.
וּבְנִימָן: שד. ובנימן: ל בלנינגרד זקף בלי מתיגה.

עליהם: ששד, רמ"ה, מ"ג-ל י"ד כ. עליהם: ל מה טו
מחלוקת כתיב. נוסח לנינגרד מנוגד גם למסורה הגדולה שלו.
לשון הרמ"ה רבי מאיר הלוי אבולעפאי בספר מסורת סייג לתורה
וכל לִי־סֵנֶה בְּאֻרֵּי חֲדָתִי: מֵלֵא נֶר מִן יָד חֲסִידִים יוֹד וְסוֹף [כל לשון עליהם בתורה בכתיב
מלא יו"ד, מלבד שלושה עשר חסרים, והוא מונה את הרשימה] וַיִּסַּק לְכָל חֲסִידוֹ וַיִּבֶן עֲלֵיהֶם

ולכו-באו: לשש, מ"ש. ולכו-: ד מה יז
בונציה יש מרכא בנוסף למקף.
מנחת שי: ולכו-באו: במקף, לא במאריך תחת ולכו. [ולכו-באו].

¹⁰ אחד הקוראים העיר לי שנושא זה נראה 'יבש' מדי. למעשה זמני אינו עומד לערוך דיונים ארוכים מעבר להצגת המקורות. נוסף לזה אני משתדל להוסיף גם דיון לשוני אחר כלשהו.

מה כב ולבנימן: לשש. ולבנימן: ד ונציה מוסיף טעם גם בבי"ת.

מה כז את-העגלות: לשש. את-העגלות: ד טעם מונח או זקף ללא טעם נוסף?

מו ד אעלך גם-עלה: לש, מ"ש. גם: ד הדגש בגימ'ל מנוגד לכללי הרפיון אחרי יהו"א. יתכן שזו סתם טעות דפוס. מנחת שי: ים: רפה. [גם-עלה].

מו ו מקניהם: לשש, מ"ש, מ"ק-ל לך כג. מקניהם: ד, מ"ג-ד שם מחלוקת כתיב. כאן מסורת ונציה תומכת בכתיב שלו.

מנחת שי: ויקחו את מקניהם: מלא. ונפל טעות ובלבול^ט במסורות כאן ובפ' וישלח, ובעל א"ת האריך מאד על זה נלאיתי לכתבו. ובסוף דבריו גמר אומר שזהו מלא, מהרבה ספרי כתיבת יד שמצא ובהלל, וגם מפי הרמ"ה^י והמאירי^י וס' שמן שישון, שזה אינו מן החסרי. וחרני מציג לפניך דבריו של^א הרמ"ה ז"ל נכונני וברורי אין בהם נפתל ועקש, מקניהם, ג' חס' יו"ד, וס' י"ב מקניהם וקנינם (דוישלח), וינהלם בלחם בכל מקניהם (דויגש), מקניהם י"ד דוישבו בני ישראל את נשי מדין (בפ' מטות),¹⁷¹ ושאר לישני באורית' בכולהו נוסחי דיקי כתי' מלאי יו"ד, ומקנכם^{טו} דרך נשיכם וטפכם (בפ' ואלה הדברים) חס' יו"ד כתי', ושאר' באורית' בכולהו נוסחי דיקי מלאי יו"ד כתי', ומאן דמסרי עלי' ארבעה חסרי' בתורה, בליש' קא מסיר, תלתא מנהון מקניהם, וחד^{טו} מקנכם כדאמרן. [מקניהם].

מדברי האור תורה. אמר מנחם כשנים עשר ספרים כתיבת יד כדקתי ונחללי

ומנחתי ויקחו את מקניהם מלא כיוד ולא במסר עליו מאומה אך המדפיס הדפוסו מסר ומסר עליו ד חסרין גם כפרס ויטלם הכביסו כמין הספרים ואפי' שכשכש כמותה מסרם כ' טכוסים הא' טכס ויקחו את מקניהם תכיכא דפסוקא וכפסוק וס' יס אחד ואין שני והכ' שאמר ד' חסרי' והכיא ה' פסוקי' מל' גם כקנת מסרות בתיבת יד מבאתי ויקחו את מקניהם כמנה עם חסרין והיה קשה לי שתחלוק המסרה על מניאות כל הספרים ולא יפולמי לממוך על הרמ"ה אל כזה כי ספרו שכידי סיה מסר פה בהמשך הוא מביא מקורות נוספים להוציא מכל ספק שנוסח ונציה כאן מוטעה.

מו ט וחצון: ששד, רמ"ה, מ"ק-שש' כמ' כו ו. וחצון: ל שוב מחלוקת כתיב. לניגרד בניגוד לנוסח המקובל.

מו יב יהודה: לשד. יהודה: ש רביע או זקף? פיסוק הטעמים ה'מסתבר' אינו יכול להכריע. יש לציין שבפסוק ובני שמעון (י) לכ"ע ההטעמה היא מונח רביע.

^ט במסורות: מ"ק - ד על אתר; מ"ג - ד בר' לך כג.

^י והמאירי: ויגש פרשה א, מב ע"א.

^{יא} הרמ"ה: קנ"ה.

^{יב} מקניהם וקנינם: בר' לך כג.

^{יג} וינהלם בלחם: בר' מז יז.

^{יד} דוישבו בני ישראל: במ' לא ט.

¹⁷¹ כך בכ"י ל. בכ"י א כתב נורצי בטעות 'מקניהם' מלא יו"ד בשלושת הפסוקים, בניגוד לתוכן הדברים. בפסוק הראשון נמחקת הי"ד, אך בשני הפסוקים האחרים הכתיב לא תוקן.

^{טו} דרך נשיכם וטפכם: דב' ג יט.

^{טז} מקנכם כדאמרן: עכ"ל הרמ"ה.

מחלוקת כתיב דומה לפס' ט על כתיב חצרון. גם כאן לניגוד מלא וי' בניגוד לשאר המקורות.

מו יג **יִשְׁשַׁכְרִי: שַׁד. יִשְׁשַׁכְרִי: ל'ש** מקובל להדגיש את השי' אבל יש מרפס. דיון על זה הובא בעבר.

וּפְּנָה: שש, מ"ש. וּפְּנָה: לד", מ"ש? הערה 44

בכמ' כו כג גם לד אינם מסמנים דגש בוי'.

מנחת שי: **וּפְּנָה:** כתב א"ת שמצא הוא' רפה בחללי וס"ס החשובי, ובגליון א' מהם היה כתו' מתחלפי' וּפְּנָה בדגש, כ"ר"ל שזה מחלוקת, אך היה תופס לעיקר שהוא' רפה. כ"רד"ק <כתב> בס' עט סופר שלו, שהווי' בדגש. וכ"כ הרמ"ה, תולע וּפְּנָה מל' חד וי' בין פ"א לח"א וקריא דגש, ודכות' לְפָנָה כדפינחס.¹⁷² [וּפְּנָה].

נושא זה נדון כאן בגליון סח וכמדומה שהעניין **עדיין לא תוקן!** אביא שוב את מה שנכתב שם

מו יג **וּפְּנָה** הוי' ללא דגש. וי' דגושה בתקליטור של תכנת הכתר. לעומת זאת בפרשת פינחס: כו כג **לְפָנָה** בתקליטור ללא דגש. בתנ"ך של ר"מ ברויאר בשני המקומות ללא דגש. בלי לבדוק בנדפס שלחתי מכתב לעורכי תוכנת הכתר ולמביני דבר. בס"ד יום ב' לסדר ידבר נא עבדך דבר (ויגש סח) לכבוד מערכת כתר בר-אילן השלום והברכה

בגילויני על פרשת פינחס כתבתי: כו כג **לְפָנָה** במדויקים הוי' רפה ללא דגש. כלומר הפ"א מנוקדת בשורק (תנועה גדולה) ולא בקיבוץ.¹¹ כך מופיעה מילה זו בתקליטור בר אילן בספר במדבר. עתה בפרשת ויגש בראשית מו יג: וּפְּנָה הוי' דגושה בתקליטור. בדקתי במהדורת דותן ע"פ כ"י לניגוד, כאן בדגש ובפינחס ללא דגש. [טעות זו חוזרת על עצמה גם בתקליטור השו"ת] ועתה אין בידי הגירסא האחרונה של תקליטור הכתר, כך שאינני יודע אם דבר זה מתוקן. מכל מקום רציתי להעיר לתשומת לבכם. בכבוד רב ובברכה אליהו לוין

כאן קיבלתי שני מכתבים.

יעקב לוינגר (בענין הגרסא האחרונה של תקליטור תוכנת הכתר)

ובג' יִשְׁשַׁכְרִי תוֹלַע וּפְּנָה וְיֹזֵב וְשִׁמְרֹן:

¹⁷² כ"ר"ל שזה... שהוא' רפה: אלו דברי א"ת, המפרש את כוונת החזקת שבגליון.

¹⁷¹ כ"רד"ק: בעט סופר, ליק תרכ"ד, אינו נמצא.

¹⁷⁰ כ"רמ"ה: [ו] פוה, נד ע"ב.

¹⁶⁹ כ"דפינחס: במ' כו כג.

¹⁷² מדברי נורצי כאן ובבמד' כו כג ('לפנה') ומניקודו בדיבורים-חמתחילים בשני המקומות נראה שנוסחו הוא בווי' רפה, וּפְּנָה, לְפָנָה.

¹⁷¹ לשם הבהרה, יחס הקיבוץ לשורק הוא כיחס החירק החסר למלא. כשם שלא יעלה על הדעת שבמילה "תִּסְפֹּן" בתחילת הפרשה, הסמ"ך בתנועה קטנה כלומר בחירק חסר, וכך במילה גְּרָזִים שהווי' רפויה ולכן החירק באות הר"ש הוא חירק מלא. וברור שכתב חסר או מלא על פי המסורה אינו משפיע על המבנה הדקדוקי של המילה, כך גם ב"שבו" לא יעלה על הדעת שהווי' בקיבוץ שהוא תנועה קטנה, כך גם כאן במילה **לְפָנָה** הפ"א בתנועה גדולה.

בכתב יד לנינגרד, באתר: <http://tanach.us/Tanach.xml> = Westminster Leningrad Codex -

הוי"ו גם כן דגוש.

מי צודק? ובג' יששכר תולע ופנה ויזב ושמרון:

מכתב שני גלעד הרשונים: במהדורת מקראות גדולות "הכתר" המודפסת (לא התוכנה) בעריכת פרופסור מנחם כהן קיים דגש בשי"ן הראשונה של יששכר והוא"ו השניה של "ופה" רפוייה

בגרסה 2.0.1.0 של תוכנת הכתר עדיין לא תקנו את הוא"ו השניה של "ופה" והיא עדיין דגושה

גלעד הרשונים

גבעת שמואל

כאן נוסף לדיוננו הדגש בשי"ן הראשונה של יששכר. וגם הנוסח הנדפס מול התקליטור.

שלחתי מכתב נוסף לנוגעים בדבר (בהשמטת דברים חוזרים על עצמם):

לכן יש סתירה בין ויגש לפינחס ואני תולה את זה בטעות של בעלי תוכנת הכתר.

אבל שוב, אם בלנינגרד אין דגש בשי"ן בפרשת פינחס למה כאן (ויגש) יש?

כנראה הדגש הוא ניקוד חריג [אופייני ללנינגרד]. מעניין להשוות עם דעת מקרא [אם יש על זה בויגש ובפינחס]

עתה אנו יודעים לפחות את דעת בעלי כתר בר-אילן.

מתברר שוב שהמהדורה המודפסת מדויקת יותר מהתקליטור אע"פ שההיגיון אומר להיפך.

ושוב כמו במקרה של ויעבר בפרשת וישלח הספר מתוקן אבל לא התקליטור

כמו שמצוין במכתב הבא של יעקב לוינגר

²³ וַיִּקֶּם | בְּלִילָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אֶחָד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֶת מִעְבַּר יַבֶּק:

לא הבנתי איזו היא הגרסה האחרונה של מפעל הכתר. אודה לקבל הבהרתכם. תודה. נדמה לי שהתקליטור הופיע אחרי הספר הנדפס (למרות התאריך המוקדם על התקליטור).

בכבוד רב

יעקב לוינגר

לפי הידוע לי לא נתקבלה עד כה תשובה מבעלי הכתר גם לא למכתב דומה ממני.

מכתב הרב יצחקי: שלוכט"ו,

בשינויי נוסחאות הרב מרדכי ברויאר ז"ל שב"דעת מקרא" בראשית מו, יג: ופָּנָה שש. מ"ש?.

ופָּנָה 44 ל"ד מ"ש?

בהערה 44 הוא כותב: בבמ' כו כג גם ל"ד אינם מסמנים דגש בוי"ו. עכ"ל.

הוי אומר שר"מ ברויאר מעיד בהדיא שבבראשית יש דגש בלנינגרד ודפוס וויניציאה ולא השוו מידותיהם בין שם לבמדבר. ולכן הוא מכריע בראשית ע"פ שני כתבי יד ששון.

בברכה

א"ה: בעניין ספקו של ר"מ ברויאר בדעת המ"ש נראה בהמשך.

כאן המקום להכניס מאמר תשובה של פרופסור יוסף עופר נר"ו: בעניין ניקוד השם פוח והגיתו (יוסף עופר)

השם פוח בא פעמיים במקרא, בבראשית מו, יג (שם: ופוח) ובבמדבר כו, כג (שם: לפוח). יש מחלוקת בין הקדמונים בניקוד הווי"ו ומחלוקת בהגייתה, אך יש לעיין היטב מה משמעות הניקודים השונים.

ראשית: לא מצאתי מישהו שיאמר בפירוש שיש הבדל בין שתי ההיקריות של המילה, בבראשית ובבמדבר. כמדומה לי שאיש אינו סבור להבחין ביניהן. רוב כתבי-היד מנקדים את הווי"ו בלא דגש (ב,ש,ל,לבר',ל'במ',שו'במ') ויש מי שמסמנים במפורש סימן רפה בוו"ו (שו'בר'). סימון דגש בא במיעוט כתבי-היד: ל'בר', ל'במ',ד'במ'. על פי זה הכריע הרב ברויאר לרפות את האות ו', וכמדומה שכך גם ההכרעה הסופית במהדורת הכתר (וראה להלן).

אבל במקורות שונים במסורה מצאנו דעות חלוקות ביחס להגייה: בבמ' יש הסכמה בין בן אשר ובן נפתלי לקרוא את הווי"ו כקריאת אנשי בבל, ולא כקריאת המילה עֲנָיִים אצל אנשי ארץ ישראל, שבה האות ו' נהגית כמו ב' רפה.

לדעת ייבין (כתר ארם צובה ניקודו וטעמיו, עמ' 66 – וראה שם דיון מפורט!) בעלי המסורה הבחינו בין שלושה מבטאים אפשריים של האות ו' במילה הזאת: מבטא תנועי (בין השפתיים, כמו במילה רוח, w), מבטא עיצורי (בין השיניים העליונות והשפה התחתונה, v), ומבטא עיצורי דגוש (vv). הסכמת בן אשר ובן נפתלי היא לקרוא במבטא התנועי הרפה, וכך עולה גם מהערת מסורה

קטנה בכ"י ק ביחזקאל כג, כג, המשווה את הגיית המילה להגיית וְקָזַע (שם), שבה יש פתח גנובה אחרי חולם. לעומת זאת, דעת המילונאי (הקראי) דוד אלפאסי שיש לקרוא את הווי"ו במילה פוח במבטא עיצורי כמו שאר הווי"וים, ולא במבטא תנועי כמו במילים רוח, ניחוח, יהושע וכדומה.

ושמא יש לומר שאף כתבי היד המועטים שסימנו פה דגש לא התכוונו כלל להכפלת העיצור, אלא דווקא להגיית ו' תנועית, בדומה לדגש בוו"ו הראשונה של תיבת ישתחו (הנוהג לפעמים גם בכתר) וכגון הדגש במילה קוצותי, קוצותיו במקצת כתבי-היד (ראה ייבין שם, עמ' 65-66).

גם חכמים מאוחרים יותר נחלקו כאן. רד"ק כותב בעט סופר' (מובא במנחת שי ואינו במהדורה שלפנינו) שהווי"ו דגושה. רמ"ה כותב בספר מסורת סייג לתורה בשורש פו"ה (נד ע"ב): "תזלע ופוח מל' חד וי"ו בין פ"א לז"א וקריא דגש, וזכות' לפוח דפינחס".

שימו לב לדיוק של רמ"ה שלא הסתפק באמירת 'מלא', שמא יפרש מישהו שיש פה שתי וי"וין: האחת לתנועת u מלאה ואחריה ו' עיצורית.

רמ"ה מוסיף גם ואומר כי הקריאה של הווי"ו היא 'דגש'. בכך חורג רמ"ה משיטתו להתייחס לכתוב בלבד ולא לענייני ניקוד. מדברי 'מנחת שי', ובמיוחד מן הדיבור המתחיל שסימן בו סימן רפה באות ו', משמע שחולק על רמ"ה בקריאת המילה, ואינו מסכים לכך שיש לקרוא פה דגש. (זאת לפי מה שמצא צבי בצר ז"ל, שדרכו של מנחת שי לרשום את הכרעתו בדיבור המתחיל. הרב ברויאר ז"ל לא עיין בכתב-היד של מנחת שי ולכן הסתפק מהי הכרעת מנחת שי). והרי זה מן המקרים הנדירים ביותר שבהם מנחת שי חולק על הרמ"ה (לעולם אין הוא חולק עליו בענייני כתיב).

לסיכום: יש לנקד את המילה בלא דגש באות ו', על פי מרבית כתבי-היד. אשר להגייה, כאן ייתכן שיש לקבל את הסכמת בן אשר ובן נפתלי ולקרוא בהגייה תנועית כמו רוח, ולא כמו שאר כל הווי"וים הנקראים בהגייה עיצורית (v).

א"ה: טרם ציינתי בדברי פרופ' ייבין, מכל מקום קשה לקבל שמבטא וי"ו הוא כבית רפויה. הלא בני ישראל שישבו בארצות שיש בשפתן אות שמבטאה כ w באנגלית ביטאו כן אות וי"ו והיושבים במקומות שאין בהן האות הזו אשכנזי ופולין מבטאים כבי"ת רפויה. אין להביא ראיה מהאשכנזים שהתיישבו באנגליה וצרפת בעת החדשה, וכל שכן מהמתיישבים בארצות הברית. א.ל.

ולסיום הערה טכנית על מהדורת 'מקראות גדולות הכתר': מסיבות טכניות (לא מוצדקות) נוסח המקרא (וגם נוסח מפרשי המקרא) נשמר במפעל הזה במערכת קבצים כפולה: האחת משמשת למהדורת הדפוס, והשנייה למהדורה האלקטרונית. כל טעות שמתגלה – מתקנים בעבודה ידנית בכל אחת משתי המערכות הנפרדות. העניין הזה גורם לכך שלפעמים הנוסח המעודכן נמצא בתקליטור ולפעמים בדפוס, ולפעמים קשה גם לעוסקים במלאכה לדעת אל נכון איזה מן השניים הוא הלשון האחרון.

מכתב לוינגר לפרופסור אהרון דותן:

פרופ' דותן הנכבד, שלומות

מצאתי סטיות בין

§ מהדורתך של כ"י לנינגרד (הוצאת עדי, ת"א),

לבין

§ המהדורה האלקטרונית של כ"י לנינגרד וסטמינסטר, גרסה 4.9 באתר

האינטרנט, עדכון אחרון 1.11.07:

<http://tanach.us/Tanach.xml>

ודרך אגב, לבין שני הנ"ל

§ לכתר-בר-אילן, תקליטור 2.0.0.19

§ לברויאר-הרב קוק

ברויאר	כתר- תקליטור ב"א	וסטמינסטר- לנינגרד	דותן - לנינגרד	
יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	בראשית מו יג
יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	במדבר כו כג

ברויאר	כתר- תקליטור ב"א	וסטמינסטר- לנינגרד	דותן - לנינגרד	
יִפְתָּה	יִפְתָּה	יִפְתָּה	יִפְתָּה	בראשית מו יג
לִפְתָּה	לִפְתָּה	לִפְתָּה	לִפְתָּה	במדבר כו כג

אודה לקבל הסברך על ההבדל בין מהדורתך למהדורת וסטמינסטר בניקוד ישישכר וכן בין ניקוד פוה בשתי היקרויותיה. היכן הטעות?

מכתב דומה מיעקב לוינגר למערכת וסטמינסטר,

Sir,

I found a discrepancy between your transcription in Genesis 46:13 and the one of Prof. Dotan. Which one is correct?

Westminster	Dotan	
יִשְׂשָׁכָר	יִשְׂשָׁכָר	בראשית מו יג Genesis 46:13

על זה נתקבל מכתב תשובה¹²

Dear Yaaqov & Judith Loewinger:

Thanks for your question about the Westminster Leningrad Codex. The question is whether there should be a dagesh in the first sin of Jacob's son Issachar in Genesis 46:13.2 . You note that Dotan has a dagesh. The WLC lacks the dagesh, as I confirm. I've checked the JPS Tanach, 1999, and it does NOT have the dagesh (page 100). My

¹² מדת דרך ארץ היא כאשר מקבלים מכתב עם שאלה – לענות עליו. גם כאשר יש טרדות המקשות או אפילו מונעות מלענות, לפחות לשלוח הודעה בנוסח, 'אני מקווה להתפנות (או לעיין בדברים) כך שאוכל לענות למכתבך' או אפילו, 'לצערי עקב טרדות ועומס לא אוכל לענות למכתבך'. התעלמות מוחלטת לפעמים פוגעת ומעליבה.

amateur visual inspection of "The Leningrad Codex - A Facsimile Edition", David Noel Freedman, (page 68) doesn't show the dagesh either. My guess is that the dagesh in Dotan is an error.

However, I'm just the transcriber of the Westminster Leningrad Codex to Unicode/XML. I'll leave a decision to Professor Lowery of the J. Alan Groves Center for Advanced Biblical Research at the Westminster Theological Seminary to whom this mail is also addressed.

Thanks for your question, if I can be of further assistance, please advise.

Chris Kimball

בקצרה, הוא מאשר שאין דגש בכ"י, והוא משער שהדגש בדותן הוא טעות.
הערה, בהמשך סטפן מאותו צוות חוזר על הקביעה שאין דגש בשי"ן של יששכר, אבל מבין
שכאן הוסיף דותן דגש משיקול דעתו בניגוד לנוסח לנינגרד.

מכתב מפרופ' יוסף עופר

למר לוינגר שלום רב,

לצערי אין תחת ידי כמה מן הספרים הנדרשים, ועל כן אשיב תשובה עקרונית:

הרב ברויאר רשם בפסוק הזה כי ככל הנראה אין דגש בכ"י לנינגרד בתיבת "יששכר" הנדונה (ל?).
כמובן, גם אם נשמט פה הדגש, אין הרב ברויאר מכריע על פי כתב-יד לנינגרד, אלא על פי שאר
המקורות.

זאת יש להדגיש: אין שום הערת מסורה הטוענת שיש הבדל בין ניקוד השם "יששכר" בפסוק זה לניקודו
במקום אחר. ממילא אין כל אפשרות להניח שלפי המסורה אין פה דגש.

אשר למהדורת דותן: אין להסתפק במהדורת הכיס ("תנ"ך זה"ל") אלא יש לעיין במהדורה הגדולה
יותר, שבסופה בא נספח "נוסח כתב היד". ייתכן שגם דותן ראה שאין דגש במקום הזה, ובכל זאת הכריע
לנקד פה בדגש מן השיקול שהזכרתי קודם. אם אמנם כך, הרי אין כאן סתירה בין המהדורות. אולם,
כאמור, מהדורה זו איננה כרגע תחת ידי.

יוסף עופר

הערה בדקתי בתקליטור פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן, יש שם מספר ניכר של
מקומות שבהם השי"ן רפויה. אבל ברוב המקומות יש דגש¹³.

כל שיש בהישג ידי הוא תנ"ך צבאי, ולכן אינני יכול לברר כרגע יותר.

My guess is that the dagesh in Dotan is an error.

אני מניח שלא מדובר כאן בטעות של דותן אלא בדגש שהוסיף בכוונה.

ולסיכום: השם פֶּלֶא בוי"ו רפויה בשני המקומות. וצריך לעדכן את תקליטור בר-אילן בהתאם.

גם התקליטור של פרויקט השו"ת ואוצרות התורה טעון תיקון.

בעניין השי"ן הראשונה ביששכר, מצער לראות שתקליטור השו"ת מעתיק בעיוורון את נוסח
לנינגרד, ומרפה לפעמים. בעניין מהדורת דותן, נראה שטוב עשה כשהדגיש את השי"ן בכל
המופעים ולא נגרר אחרי לנינגרד. ע"כ מגליון סח.

עלי לסיים כאן.

בע"ה נשוב לדון ביתר המקורות וגם של ההפטרה.

מו ד אֲנֹכִי אֶרְדֵּי עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם-עִלָּה וְיוֹסֵף יֵשִׁית יָדוֹ עַל-עֵינֶיךָ:

¹³ בהמשך התפתחה התכתבות בין ר"י לוינגר לווסטמינסטר על שכיחות הדגש בשי"ן של יששכר, מתברר
שברוב המקרים אין שם דגש. מוטב לו סימנו בעלי פרויקט השו"ת דגש בכולם, ועוד יותר טוב לו נתנו גם
בתקליטורי השו"ת ואוצרות ישראל את נוסח כתר ארם צובא!

תרגום אונקלוס: אנא איחות עמך למצרים ואנא אסקנך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך: כאן התרגום הוא מילולי לחלוטין, ולא כמקומות אחרים שמשנה במקומות שעלולים להשמע כגשמות כלפי שמים.

רמב"ן: וכתב הרב [הרמב"ם] בפרק כז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אֶנְכִי אֶרְדַּ עִמָּךְ מְעִרְמָה וְאֶנְכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה, אנא איחות עמך ואנא אסקנך. ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס, ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל סיפור אשר בתורה, וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה, ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל, ומתרגם וירד ה' (שמות יט כ) ואיתגלי ה', ארדה נא ואראה (לעיל יח כא) איתגלי כען ואיחזי, ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה, כי הוא סיפור אמירה לא סיפור מעשה שהיה, כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה, ובין מה שיאמר במחזה ובמראה, ובין מה שיאמר בדבר מוחלט, ויהי דבר ה' אלי לאמר, או ויאמר ה' אלי לאמר, אלו דבריו. וכן אמר (הרמב"ם במו"נ א מז) שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה, ויתרגם שמיע קדם ה' (לעיל כט לג), וקבלא אקביל קבילתיה (שמות כב כב):

ואם כן הדבר כדברי הרב, למה יברח אונקלוס מן התנועה, וירחיק השמיעה גם כן, מיראתו שתורה על גשמות, ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט, כי בכולם יתרגם ואמר ה', ומליל ה', וקרא ה' למשה, והיא גם היא תורה על גשמות, והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה', או ואמר יקרא דה', או ויתרעי ה', כפי הראוי בענין כמו שפירש הרב בדיבור ובאמירה (מו"נ א סד). ולמה ירחיק בשמיעה ולא ירחיק הראיה, שתרגם אותה וחזא ה':

ואשר אמר הרב (שם מז) כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין, כל שכן שהוא זה בשמיעה, כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות, כגון וישמע אברם לקול שרי (לעיל טז ב), שמע קול תחנוני (תהלים כח ב), גם כי תרבו תפלה אינני שומע (ישעיה א טו), הנה שמוע מזבח טוב (ש"א טו כב), והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח א), וכן לב שומע (מ"א ג ט), וכן רובם:

והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו, ולא ברח מן הראיה בשום מקום, אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד, אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו, כאשר אמר (לעיל כט לב) כי ראה ה' בעיני, ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג ז), וירא אלהים את בני ישראל (שם ב כה), שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעינים וידע אותם, וזה דרכו בכל התורה, לא כטעם שעלה בדעת הרב ונשתבש בידו והשני מקומות האחרים שתרגם אותם (לעיל ו יב, כט לא) וחזא אליו ולא השלים אותו:

ובלשון העברה כנה אונקלוס, ותרגם ויעבר ה' על פניו (שמות לד ו) ואעביר ה' שכינתיה על אפוחי, שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו, ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב. ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך (דברים לא ג) ה' אלהיך הוא עבר קדמך, והנה זה מין תנועה בספור מעשה, ולא ירא ממנו אונקלוס. וכן בפסוק וירא ישראל את חיד הגדולה (שמות יד לא) תרגם בו וחזא ישראל ית גבורתא ידא רבתא, נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה, והשאיך בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן חיד ולא יכנה אותה כלל, וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים (שם לא יח) באצבעה דה'. ומה שתירץ בו הרב (במו"נ א סה) כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא, איננו אמת, כי הנה מימינו אש דת למו (דברים לג ב) כתב ימיניה,

ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות, וכן מן האצבע. ועוד תרגם (שמות טו יב) ארימת ימינך, ואמר (שם פסוק ו) ימינך ה' תברת שנאה, ותרגם ידך החזקה (דברים ג כד) ית ידך תקיפא, ואמר (שם ד לד) בידא תקיפא ובאדרעא מרממא, וכן ותאחו במשפט ידי (שם לב מא) ותתקיף בדינא ידי, וכן תרגם (שם יא יב) תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא:

והנה ביעקב כתוב בתחילת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' (לעיל כח יב), ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי, ולא תרגם והא ה', בעבור שהוא בחלום, ותרגם והנה אנכי עמך (שם טו) והא מימרי בסעדך, ולא אמר והא אנא עמך, כמו שתרגם אנא אחות עמך, ואף על פי שהוא ספור דבר, שנאמר בחלום כמוהו בשוה. ותרגם ואנכי אחיה עם פיך (שמות ד יב) ואנא אחי עם פומך, ואמר בויאמר כי אחיה עמך וזה לך האות (שם ג יב) ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (לעיל כ ג), ויבא אלהים אל לבן בחלום (לעיל לא כד), ואתא מימר מן קדם ה'. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש, הנה בשלמה כתוב (מ"א ג ה) בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה, ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה. ואם הדבר נאמר בחלום, יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא, ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות, כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש. גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו באשר הוא, כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה, ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן בן עוזיאל מפני שלא יאמר בארמית לשון ראייה בחלומות, כי וארא בחלומי (לעיל מא כב) מתורגם וחזית, ובנבוכדנצר חזה הוית (דניאל ב לא):

וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' (שמות טז ח) אלהיך על מימרא דה', ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות, וכן וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא ה) ואתרעם עמא על מימרא דה', וכן ביני וביניכם (לעיל ט יב), בין אלהים ובין כל נפש חיה (שם טז), בין מימרי ומימרא דה', וכיוצא בהן הרבה, וכן תרגם יצף ה' (שם לא מט) יסך מימרא דה', אלהים עד (שם לא נ) מימרא דה' סהיד, ואין לו בהן ידאת הגשמות, וגם אין למימרא ענין בכאן, שיאמר בו שיצפה ויעיד, וכן השבעה לי באלהים (שם כא כג) קיים לי במימרא דה', ואין הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים, וכיוצא באלו רבים לאונקלוס, וסודם ידוע למשכילים:

וכן בלשון עמידה אמר הרב (במו"נ א כז) ששם יונתן בן עוזיאל כוונתו לפרש בו קיום, ולכך תרגם ועמדו רגליו (זכריה יד ד) ויתגלי בגבורתיה, וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא, והנה אונקלוס לא יתיירא מלשון עמידה, ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור (שמות יז ו) הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב (שם) כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא, הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה, ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה (במדבר טז יט) ואתגלי יקרא דה', כמו שיאמר ואתגלי ה' (שמות יט כ), ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה', וכן יתרגם במלאכים (שם ג ב) ואתגלי, ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב (במו"נ א כו), היה ראוי שלא יתיירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי, כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (לעיל לב לא) ארי חזיתי מלאכא דה', וחס ושלוש שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן, ובפרקים רבים מספרו, והוא תרגם אם אין פניך חולכים (שמות לג טו) אם לית שכינתך מהלכא ביננא, ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך, שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך (שם לב לד) ולא היה מתרצה בכך, אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו (שם לג יד). וכן אחר

ששמע השם בקולו ואמר לו, גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם יז), אמר משה ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט) תהך כען שכינתא דה' ביננא, וכן תרגם לא תוכל לראות את פני (שם לג כ) לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא. ואמר יונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג יב) בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה, ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו, ויהיה כמו הראני נא את כבודך (שמות לג יח), שפירש בו הרב כן (מו"נ א נג, סג), הנה הזכיר בו אתר ובית שכינתיה. ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ לה) וזולתו, איך יקבעו בו ברוך, והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים, ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך:

אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה', וכאשר תזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן, והכל בהשגחה ובחכמה ממנו, ועוד אזכיר זה בעזרת השם יתברך (שמות כ טז). ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שם כ א) ומליל ה', טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה ד, יט). והמשכיל יבין:

מפרשי הרמב"ן דנו איך אפשר לתרץ את הרמב"ם מקושיות הרמב"ן. אין בכוחנו לדון בזה כרגע.

מו ו וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ יַעֲקֹב עֲצִיּוֹן שִׁבְתָּ בְּשִׁבְתּוֹ וַיִּגַּשׁ עֹז

אם יאמרו לנו על אי מי שהוא בעל רכוש רב – נבין שמדובר באדם בעל נכסים, שלו ממון הרבה. ברם, בתקופת המקרא נראה שהמשמע העיקרי של המילה רכוש לא היה סתם עושר או נכסים, אלא דווקא בהמות.

נביט למשל בפסוק המספר על צאתו של יעקב אבינו מחרן: "וַיִּנְהַג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רָכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ – מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ – בְּפֶדֶן אֲרָם (בראשית לא, יח)". רואים אנו שהרכוש כאן מקביל למילים מקנה וקניין (ואכן תרגום אונקלוס מתרגם בקביעות את המילה "רכוש" במילה "קניין"). כך גם בפסוק שבפרשתנו: "וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְאֶת רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִמָּה". כשם שהמקנה והקניין מתייחסים לבהמותיו של אדם, אף הרכוש משמש שם כללי לבעלי החיים שתחת ידו.

אף בתקופות מאוחרות יותר בתנ"ך המשיך הרכוש לשמש במשמע עזרי בהמות. כך למשל נאמר בספר דברי הימים על חזקיהו המלך: "וּמִנֵּת הַמֶּלֶךְ מִן רְכוּשׁוֹ לְעֹלֹת, לְעֹלֹת הַבֶּקָר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלֹת לַשְּׁבָתוֹת וְלַחֲדָשִׁים וְלַמַּעֲדִים כְּכָתוּב בַּתּוֹרָה הַ (דברי הימים ב, לא, ג)". הרכוש כאן הוא צי הבהמות של המלך, וקרוב לזה אף כינוי סוסי המלך במגילת אסתר: "הָרָצִים רָכְבִּי הָרָכָשׁ הָאֲחֻשְׁתָּרְנִים (אסתר ח, י)". רוכבי הרכש הם אפוא הפרשים הרוכבים על סוסי הממלכה.

המעבר מהמשמע 'בהמות' למשמע 'הון' אינו מפתיע. בעולם העתיק עיקר הונו של אדם נמדד בבהמות שהחזיק בעדרו. כשם שכוחו של מנוע המכונית נמדד עד היום ביחידה הנקראת "כוח סוס", כך התייחסה המילה רכוש בתחילה לבהמות, ובהמשך הוסיפה לשמש במשמע רחב יותר, ככלל נכסיו של אדם.

ציינו כבר את הקשר שבין קנייה לבין מקנה, ואף המילה נכסים – סביר שמקורה בבהמות הנשחטות (משמעות השורש נכ"ס בארמית היא שח"ט). כך ניתן ללמוד לכאורה מלשון יהושע לבני גד וראובן (כבח): "בְּנִכְסֵימָם רַבִּים שׁוּבוּ אֶל אֶהְיֶיכֶם וּבְמִקְנֵה רֶב מֵאֹד". סביר שאף הנכסים החלו את דרכם כשם לבהמות, ובהמשך הפכו לתיאור כללי להונו של אדם. לשון אחרת, הנכסים בעבר היו כולם נכסי דנייד, והנדל"ן – מאן דכר שמיא.

לסיום נציין שאף בשפות לעז נשמר הקשר הסמנטי שבין בהמות לבין הון. באנגלית למשל נקרא ההון capital (ומכאן: קפיטליזם), ומקורו במילה הלטינית caput, שמשמעה ראש. אף אצל אומות העולם בתחילה נמדד עושרו של אדם בראשי הבהמות שבעדרו, ובהמשך המשיכה המילה לשמש אף שההון הלך והתפרש על פני תחומים רבים. יש לכם שאלות בענייני לשון? מוזמנים לפנות: yetstion@gmail.com¹⁴

פֶּן לְחֶכֶם וְיִחְכְּמוּ-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשים (בחנם)
לקבלת דוא"ל בגושים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

¹⁴ א"ה: סיום זה מופיע ב'שבת בשבתו'. שאלות תורניות לשוניות הן בלשון המקרא והן בלשון חכמים נא להפנות גם אלי.